

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2022.6>

SOVIETINĖS LIETUVOS VAIZDINIAI IŠEIVIJAI (1959–1990)

Gabija Mukaitė

SANTRAUKA. Viena didžiausių emigracijų, palietusių Lietuvą, vyko Antrojo pasaulinio karo metais. Dalis lietuvių, baimindamiesi sovietinės reokupacijos ir jau patirtų represijų, pasitraukė į Vakarų. Karas sutrikdė komunikaciją, o tai, kad Lietuva buvo okupuota, komunikacijos taip pat nepalengvino. Dėl Sovietų Sąjungos draudimų gimtinėišeiviams kurį laiką buvo visiškai nepasiekiamas fiziškai, tačiau emigravusieji įvairiais būdais domėjosi Sovietinės Lietuvos padėtimi, klausėsi radijo pranešimų, susijusių su Lietuva, skaitė lietuvišką spaudą. Mirus Josifui Stalinui, komunikacijos laiškais kontrolė buvo sumažinta, todėl 6-ajame deš. didesnė dalis emigravusiųjų atnaujino nutrūkusius ryšius su Lietuvoje likusiais artimaisiais. Šie išėiviams dažniausiai rašė apie kasdienybę ar buitį, tačiau iš mažų detalių ir, dažnai net nereflektuodami, kūrė sovietų užimtos Lietuvos vaizdinius. Minėtina ir tai, kad nuo 6-ojo deš. pab. emigravusiems buvo suteikta galimybė aplankyti Sovietų Lietuvą. Šios kelionės galėjo formuoti įvairų ir prieštaringą Sovietų Lietuvos vaizdą, kuris iš dalies galėjo užpildyti, sustiprinti arba pakeisti nuotoliniu būdu suformuotus vaizdinius.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: komunikacija, laišškai, atsiminimai, išėivija.

Images of Soviet Lithuania for Exile (1959–1990)

SUMMARY. Those who left Lithuania during World War II were still interested in Soviet Lithuanian news. They received some of the news from letters, newspapers, radio, and television. The aim of this research is to analyze the images of Soviet Lithuania that were created through letters and visits to Lithuania from 1959 to 1990. The object of this work is the images of Soviet Lithuania for exile diasporas. Which was created by different sources of information. The problem of this research is that, there is not a lot of research about the communication by letters between people who stayed in Soviet Lithuania, and their relatives in exile. There is not a lot of research about emigrants who saw Lithuania during visits, and the images of it that they created themselves. The letters from relatives were controlled by KGB, and the messages that contained any sort of negative information about Lithuania, could not reach the recipients. However, occasionally, some letters containing negative information did reach diasporas, and it also painted a picture of the country. Struggles with money and the deficit of goods created the image of a lacking Lithuania, while social guarantees created a progressive image. Ambiguous images of Lithuania were also created through visits to Soviet Lithuania. It was due to different people that the visitors communicated with: thus, official and unofficial images were formed. The official images – shaped by such

institutions as KGB – were progressive, while the unofficial ones – formed by the common people – denied some of the progressive images, because many people were suffering from the socialist regime. The governmental institutions were trying to hide these disagreeing images in particular. Consequently, depending on whom the visitors had contacted, they were able to create their own images of Lithuania.

KEY WORDS: communication, letters, memories, exile, diaspora.

Darbo problema. Išeivių tema istoriografijoje nemažai tyrinėta, tačiau daugiausia dėmesio skiriama emigracijos priežastims, išėivių organizacijoms, jų leistai spaudai ir veiklai, kultūros atstovų komunikacijai ir šios komunikacijos kontrolei. Išeivijos kultūrinės ir politinės vaizduotės pasaulis tirtas gerokai mažiau, nors minėti tyrimai gali padėti suvokti, kas, kaip ir kodėl išėivijoje ne tik galvojo, bet ir veikė, kokie motyvai ir įsitikinimai jų veiklą grindė. Vaizduotės laukui priklauso ir klausimas, kokie Sovietų Lietuvos vaizdiniai galėjo būti specialiai ir nereflektuojant formuojami išėivijai.

Išeivijos tyrinėjimuose galima pasigesti asmeninių ryšių formuoto Sovietų Lietuvos vaizdinio analizės. Artimųjų komunikacija galėjo būti atnaujinama lengviau ir greičiau, laišškai apie buitį, pramogas ar įvairius sunkumus galėdavo atskleisti daugiau Sovietų Lietuvos kasdienybės detalių negu draugyste ar kultūriniais ryšiais paremta komunikacija. Pristatomas tyrimas galėtų padėti suvokti lietuvių išėivijai siekiamus (ne visada specialiai) laiškais sukurti Sovietų Lietuvos vaizdinius ir atskleisti, kaip šie vaizdiniai koreliavo su apsilankymų Sovietų Lietuvoje suformuotais vaizdiniais. Minėtina, kad nepakankamai tyrinėtus ir pačių išėivių žvilgsnis į Sovietų Lietuvą. Šią spragą iš dalies ir siekiama užpildyti šiuo tyrimu.

Darbo objektas. *Vaizdinio sąvoka* šiame darbe apibrėžiama kaip fragmentiškas ir apibendrintas Sovietų Lietuvos vaizdas, kurtas iš skirtingų informacijos šaltinių ir asmeninių patirčių, kalbant apie kasdienybę, politiką, kultūrą ar kitas sritis. *Vaizdiniai išėivijai* suvokiami kaip vaizdiniai, formuoti išėivijai keliais būdais: 1) nebūtinai sąmoningai formuoti Sovietų Lietuvoje gyvenusių artimųjų, susirašinėjant su išvykusiais, 2) pateikti išėivių atstovams ar pačių susikurti apsilankius gimtinėje.

Išėiviją darbe suvokiame kaip asmenis, kurie gyveno Lietuvos teritorijoje, tačiau dėl ekonominių priežasčių, artėjančio karo ar okupacijos pasitraukė į Vakarų ir ten apsi-stojo. Atliekant tyrimą, *išėivija* apibrėžta JAV, Kanados ir Didžiosios Britanijos geografinėmis ribomis. Čia lietuvių bendruomenės buvo vienos didžiausių, kūrėsi įvairios draugijos ir vyko viena plačiausių komunikacijų su šiose šalyse gyvenančiais lietuviams.

Darbo tikslas. Ištirti, kokius Sovietų Lietuvos vaizdinius buvo siekiama suformuoti ar kokie vaizdiniai formavosi ir buvo skirti išėivijai.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti Sovietų Lietuvoje vykdytą vietos gyventojų komunikacijos laiškais su išėivija kontrolę ir jos reikšmę formuojantis Sovietų Lietuvos vaizdiniais.

2. Nustatyti ir apibrėžti iš neformalių santykių kylančius Sovietų Lietuvos vaizdinius, kurie buvo kuriami lietuvių išeivijai, analizuojant artimųjų susirašinėjimus su pasilikusiais Sovietų Lietuvoje.
3. Nustatyti ir apibrėžti, kokius Sovietų Lietuvos vaizdinius išeiviai galėjo formuoti apsilankę okupuotoje Lietuvoje, atsižvelgiant į KGB vaidmenį tokioms kelionėms.

Darbo metodai. Darbe naudota kritinė šaltinių analizė ir lyginamasis metodas.

Šaltiniai. Nagrinėtos dvi egodokumentų grupės:

1. *Laiškai*. Tirta 19 giminystės ryšiais susijusių asmenų susirašinėjimų, iš jų 10 asmenų rašė iš Sovietų Lietuvos į Vakarų. Atrinkti laiškai, kurie pateko į nagrinėjamas chronologines ribas ir buvo paremti giminystės ryšiais, po karo dėl natūralių priežasčių atnaujintais greičiau. Šie laiškai publikuoti internetinėje duomenų bazėje *musulaiskai.lt*. Egodokumentų skaitmeninimo idėją iškėlė ir įgyvendino Pasaulio lietuvių bendruomenės nariai, dirbantys ir besimokantys Ilinojaus universiteto Lituanistikos katedroje (Čikaga), bendradarbiaudami su Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus darbuotojais. Siekta, kad šie šaltiniai būtų lengviau prieinami ir išplėstų išeivių tematikos mokslinių tyrimų lauką. Nagrinėjant laiškus, susidurta su problema, kad tik maža dalis laiškų yra tikri susirašinėjimai, t. y. dažniausiai išlikę vienos, o ne abiejų pusių laiškai. Dėl šios priežasties atsakymai ir reakcijos į dalį laiškų gali būti tik numanomos. Taip pat tik nedidelė laiškų dalis yra nuoseklūs susirašinėjimai, kurie tęsiasi 1959–1990 m. laikotarpiu. Tai neleidžia visavertiškai analizuoti nuoseklaus Sovietų Lietuvos vaizdinio. Minėtina, kad buvo nagrinėti ir Jono ir Adolfo Mekų laiškai motinai iš JAV į Lietuvą. Šie laiškai publikuoti knygoje „Jonas ir Adolfas Mekai: gyvenimo lai(š)kai“¹. Tiesa, laiškų išskirtinumą lemia tai, kad broliai buvo kultūros atstovai, jie lankėsi Sovietų Lietuvoje ir propagandinėje spaudoje apie Sovietų Lietuvą yra atsiliepę teigiamai². Reikia pabrėžti, kad analizuojamų laiškų kiekis yra nepakankamas, jog būtų galima apibendrintai kategorizuoti visus galėjusius egzistuoti Sovietų Lietuvos kasdienybės vaizdinius.

2. *Atsiminimai*. Nagrinėjant atsiminimus, taip pat susidurta su problema – nėra daug plačiau aprašytų ar išlikusių išeivių atsiminimų, kurie būtų parašyti iki 1990 m. Pasirinkti nagrinėti skirtingų ideologinių pažiūrų, kurios buvo aktualios tyrinētu laikotarpiu, atstovų atsiminimai, o tai galėjo turėti įtakos akcentuojant vienokius ar kitokius Sovietų Lietuvos vaizdinius. Nagrinėti: komunistinių idėjų šalininkų Algirdo Margerio ir Stasio Jono Jokubkos išpūdžiai po kelionės į Sovietų Lietuvą 6-ojo deš. pab.³; kapitalistinių idėjų šalininko Dan Kuraičio 1962 m. kelionės išpūdžiai po Sovietų Lietuvą⁴; autorystės neat-

1 *Jonas ir Adolfas Mekai: gyvenimo lai(š)kai*, sudarytojas Kęstutis Pikūnas, Vilnius, 2020.

2 „J. Meko išpūdžiai“, in: *Gimtasis kraštas*, 1972, nr. 3(259), p. 6.

3 A. Margeris, S. J. Jokubka, *Lietuva šiandien*, Čikaga, 1960.

4 Dan Kuraitis, *Magiškuoju kilimu į Vilnių. 1962 metų kelionės į Lietuvą išpūdžiai*, Čikaga, 1962.

skleidžiančios „Čikagietės“ 1963 m. kelionės įspūdžiai, išleisti Čikagos lietuvių literatūros draugijos⁵. Tyrinėti ir Alės Rūtos 8-ojo deš. pab. įvykusios kelionės įspūdžiai, kurie buvo aprašyti ketverių metų laikotarpiu, o išleisti prabėgus dar keleriems metams⁶. Šių egodokumentų problema – nėra aišku, ar tai, kokius įspūdžius pateikė išeiviai savo knygoje, yra tiesa ir ar tikrai tai atitiko matytą, o galbūt pasiduota anksčiau susiformuotai nuomonei ir vaizdiniam. Įspūdžių knygų, parašytų nagrinėtu laikotarpiu, esama ir daugiau, negu tyrinėjama darbe, tačiau didesnė dalis šiame darbe nenagrinėtų tekstų buvo palankūs sovietų režimui, todėl pasirinkti skirtingų pažiūrų asmenų atsiminimai. Įspūdžių apie keliones į Sovietų Lietuvą fragmentiškai pasirodydavo ir spaudoje, ypač propagandinėje, tačiau dažnai tai būdavo trumpi atsiliepimai, todėl pasirinkta nagrinėti daugiau detalių atskleidžiančias įspūdžių knygas.

Istoriografija. Istoriografijos konkrečia išeivių Sovietų Lietuvos vaizdinių tema rasti sudėtinga. Plačiaja prasme emigraciją, jos priežastingumą ir kryptis padėjo suvokti Egidijaus Aleksandravičiaus knyga „Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija“⁷. Tyrinėjant Sovietų Sąjungoje pasilikusią asmenų komunikaciją su išeivija, svarbu suvokti tuo metu egzistavusius draudimus ir kontrolės kontekstą. Tai padėjo suprasti Kristinos Burinskaitės knyga „LSSR KGB ideologija, politika ir veikla 1954–1990“⁸, kurioje aprašyti Sovietų Lietuvoje prieš išeiviją naudoti KGB veiklos metodai. Pašto iliustraciją ir Sovietų Lietuvoje sektus išeivių apsilankymus gimtinėje aprašė Arvydas Anušauskas knygoje „KGB: visiškai slapta“⁹. Remtasi ir G. Šidlausko straipsniu apie KGB vykdytą pašto kontrolę¹⁰. Vieną didesnių studijų, susijusių su Sovietų Sąjungos institucijų veikla prieš išeiviją, parašė Darius Juodis („Šiapus ir anapus kordono: sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1991 m.“¹¹). Komunikacijos su Vakarais suvaržymus aprašė ir Arūnas Streikus monografijoje „Minties kolektyvizacija: cenzūra Sovietų Lietuvoje“¹².

1. Artimųjų laišakai į Vakarus: iš buities kylanti Sovietų Lietuva

1.1. Laiškų kontrolė

Tarpukariumi ir dar anksčiau Lietuvą palikę asmenys ryšius su gimtinėje pasilikusiais artimaisiais palaikė laiškais, tačiau Antrasis pasaulinis karas šią komunikaciją sutrikdė.

5 Čikagietės įspūdžiai komunistų pavergtoj Lietuvoj, Čikaga, 1963.

6 Alė Rūta, *Tarp ilgesio ir tėviškės: kelionės į Lietuvą įspūdžiai*, Londonas, 1987.

7 E. Aleksandravičius, 2013.

8 K. Burinskaitė, 2015.

9 A. Anušauskas, 2015.

10 G. Šidlauskas, 2005, p. 4–5.

11 D. Juodis, 2016.

12 A. Streikus, 2018.

Karui pasibaigus, išeiviams įsitvirtinus užsienyje ir atlaisvėjus komunikacijai su Sovietų Lietuva, buvo siekiama atnaujinti anksčiau palaikytus ryšius su artimaisiais ar šiuos ryšius sukurti. Ryšiai buvo atkuriami lengviau ir išeiviams rūpėjo labiausiai. Pirmiausia, domėtasi, kaip laikosi artimieji, kokia jų sveikata. Laiškuose asmeniniu kalbėjimu tikriausiai nesiekta kurti vaizdinių – laiškų temos veikia turėtų būti siejamos su išsikalbėjimu, pasidalijimu savo išgyvenimais ir džiaugsmais. Atnaujintuose santykiuose, laikui bėgant, nuguldavo ne tik pagrindinė informacija apie sveikatą ar svarbiausius gyvenimo įvykius, bet ir atsiskleisdavo kasdienybės detalės. Tiesa, kaip ir visa kita tuometė komunikacija, taip ir laišakai negalėjo nusakyti tikrosios Sovietų Lietuvos padėties, ypač buvo vengiama politinių temų, konkrečios kritikos valdžiai ar jos formuojamam socialiniam gyvenimui. Minėtų temų atskleidimas ar kritika galėjo ne tik nepasiekti Vakaruose gyvenančiųjų, bet ir užkirsti kelią tolesnei komunikacijai.

Kai kurie išeiviai, nesusisiekę su savo artimaisiais kelerius metus po karo, ėmė nerimauti dėl jų, pasilikusių Sovietų Lietuvoje¹³. Karui pasibaigus, tarp socialistinio Sovietų Sąjungos ir kapitalistinio Vakarų pasaulių tvyrojo įtampa ir konkurencija, todėl sovietinė valdžia negalėjo leisti, kad neigiami vaizdiniai pasiektų Vakarų. Ypač aktyvi laiškų kontrolė vykdėta J. Stalino valdymo metu. Po Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungoje išleistas įsakymas, kuriuo siekta užtikrinti maksimalią komunikacijos laiškais kontrolę¹⁴. Už netinkamo turinio laiškus galėjo grėsti net kalėjimas¹⁵.

J. Stalinui mirus ir į valdžią atėjus N. Chruščiovui, visuomenėje buvo jaučiamas atšilimas, taip pat ir komunikuojant su Vakarais. Vis daugiau Sovietų Lietuvos gyventojų atnaujino ryšius su artimaisiais, išvykusiais į Vakarų. Tiesa, N. Chruščiovui atėjus į valdžią, pašto iliustracijos kontrolė nebuvo nutraukta. 1953 m. 5-ojo skyriaus pašto kontrolės funkcijas perėmė LSSR MVD 6-asis specialusis skyrius (greitai jas perėmė LSSR KGB 6-asis specialusis skyrius, o 1959 m. iliustracijos kontrolės pareigos atiteko LSSR KGB operatyvinio-techninio skyriaus 6-ajam poskyriui)¹⁶. 1957 m. buvo konfiskuojami laišakai, kuriuose nuguldavo skundai apie prastas gyvenimo sąlygas, neigiamus kolūkių vaizdinius ar represijas ir trėmimus¹⁷. Tikriausiai tokie laišakai išeiviams būtų formavę kitokius Sovietų Lietuvos vaizdinius, negu tai formavo per cenzūros filtrą perėję laišakai.

Įtarimą keliantys laiškų autoriai Sovietų Sąjungoje buvo stebimi. Siunčiamųjų laiškų tekstai galėjo būti taisomi, išbraukiant nepatogius sakinius ar frazes¹⁸. Ypač stebimi buvo asmenys, kurie važiuodavo į komandiruotes užsienyje. Bijota, kad jie gali bendra-

13 Alė Rūta, *Tarp ilgesio ir tėviškės: kelionės į Lietuvą įspūdžiai*, Londonas, 1987, p. 11.

14 G. Šidlauskas, 2005, p. 4.

15 A. Anušauskas, 2015, p. 248.

16 Ten pat, p. 248.

17 Ten pat, p. 248.

18 Ten pat, p. 248.

darbiauti su „kapitalistais“ ir nutekinti informaciją¹⁹. Remiantis A. Streikaus pateiktais duomenimis, akivaizdu, kad kontrolė buvo aktyvi ilgus metus ir veikė komunikuojant ne tik su Vakarais, bet ir su socialistinėmis šalimis²⁰.

Akivaizdu, kad visą sovietmetį vykdyta pašto kontrole siekta, jog iš Sovietų Sąjungos neiškeliautų jokie laišakai ar siuntiniai, galėję formuoti neigiamus šalies vaizdinius. Tačiau 6-ajame deš. išaugusio laiškų skaičiaus kontrolė nebegalėjo maksimaliai patikrinti, todėl Vakarų valstybes galėjo pasiekti ir neigiami ar kritiškesni Sovietų Lietuvos atžvilgiu laišakai. Asmeniniais ryšiais paremti susirašinėjimai negalėjo atskleisti tikrosios padėties, nes daugelis rašiusių žinojo, kad jų laišakai yra galimai skaitomi ir, jei turinys pasirodys netinkamas, šis laiškas apskritai gali nepasiekti adresato. Tokiai baimei ir savicenzūrai įtakos galėjo turėti ypač stipri kontrolė, buvusi po Antrojo pasaulinio karo, kai už netinkamą laišką galėjo grėsti įkalinimas.

1.2. Susirašinėjimų vaizdiniai: nuo „socialiai pažangios“ iki „stokos Lietuvos“

Šiame darbe pasirinkti tyrinėti po Antrojo pasaulinio karo užmezgti ir kai kuriais atvejais atnaujinti giminystės ryšiais paremti susirašinėjimai, kurie buvo privatūs ir nesiekė pasiekti didelės auditorijos. Ryšius dažniausiai siekta atkurti dėl natūralių priežasčių – noro sužinoti, kaip po karo gyvena artimieji. Platesnės temos, kaip kultūra ar politika, privačiuose artimųjų susirašinėjimuose nebuvo plačiai aptariamoms, daugiau buvo domimasi artimųjų sveikata, o tik vėliau gyvenimo sąlygomis. Laiškų autoriai buvo įvairių profesijų asmenys: darželių auklėtojos, mokytojos, kolūkio darbininkai, jau pensinio amžiaus sulaukę žmonės. Skirtingų profesijų asmenys aktualizavo ir skirtingas temas. Neretai analizuojamų bendrų temų suvokimas skyrėsi ir dėl skirtingų patirčių. Tyrinėtų laiškų autorius ir jų adresatus siejo artimesnė ar tolimesnė giminystė, todėl nagrinėti susirašinėjimai greičiausiai nesiekė sukurti vientiso Sovietų Lietuvos vaizdinio. Laiškai išeiviams veikia padėdavo formuoti vaizdinius aptariant įvairias kasdienes temas, rašant apie sveikatos sistemą, jaučiamą nepriteklių, socialines garantijas, religiją ir kt. Taip išvykusiesiems, dažnai nejučiomis ir nereflektuojant, iš įvairių buitinių, kasdieniškų temų buvo formuojami Sovietų Lietuvos vaizdiniai. Tiesa, tai, kaip tam tikra tema buvo aprašyta adresanto ir kaip ją suprato adresatas, nebūtinai galėjo sutapti.

Atnaujinus ryšius, pirmuose laiškuose buvo kalbama apie pačius svarbiausius dalykus – artimuosius ir jų sveikatą. Šios temos buvo aktualios visą sovietmečio laikotarpį, nepaisant, ar susirašinėjusieji palaikė trumpalaikį, ar ilgalaikį bendravimą. Taigi viena ryškiausių Sovietų Lietuvos temų, kuri pasikartojo laiškuose, buvo susijusi su nemokama sveikatos sistema, kurią pristatydami laiškuose giminaičiai, nors tikriausiai to ir nesiekė,

19 Ten pat, p. 249.

20 A. Streikus, 2018, p. 201.

galėjo vilioti išeivius sugrįžti į Sovietų Lietuvą. Ši tema iškildavo kalbantis apie sveikatą, ypač išeiviams užsiminus apie dideles sveikatos paslaugų kainas. Tai buvo itin aktualu JAV gyvenantiems asmenims. Lietuviai, pasilikę Sovietų Lietuvoje, dažnai, išgirdę, kad Vakaruose reikia mokėti dideles sumas už gydymą, pasidžiaugdavo sveikatos sistema, kurioje gydytojo apžiūra ir gydymas – nemokami, reikia pasirūpinti tik vaistais²¹. Lietuvoje likusių artimųjų pasakojimai apie nemokamą medicinos sistemą išeiviams galėjo daryti įspūdį, kad Sovietų Lietuvos medicinos sistema yra pažangi, turinti privalumų, ir taip formuoti *socialiai pažangios šalies* vaizdinį.

Kai kurie artimieji komunikaciją palaikė ilgą laiką, nesvarbu, ar ji buvo su didesnėmis, ar mažesnėmis pertraukomis, taigi kalbėta ir apie senatvę ir jos socialines garantijas. Viena kaime gyvenusi moteris 1968 m. pasakodama apie pensiją rašo, kad darbo ir pensijos padėtis yra tokia, jog niekas nenorėtų palikti Sovietų Lietuvos²². Tam pritarė ir mokykloje dirbanti bei politiniam rateliui priklausanti moteris. Apie užtarnautą poilsį ji pusseserei rašo taip: „Be to mes mokytojai pensininkai daug ekskursijų darome, važinėjame. smagiai laiką leidžiame.“²³ Ilgus metus dirbusi vaikų darželyje moteris 8-ojo deš. II pusėje rašo: „Aš jau nebedirbu, išėjau į pensiją šią vasarą, gyvenu gerai.“²⁴ Tiesa, ne visi užtarnautu poilsiu galėjo pasidžiaugti. Vienas vyras, kuris, kaip galima suprasti iš laišku turinio, dirbo inžinieriumi, išėjęs į pensiją socialiai buvo aprūpintas tik tiek, kad užtekdavo tik pavalgyti, todėl po kurio laiko jis nusprendė vėl dirbti²⁵. Taip skirtingi žmonės formavo nevienareikšmį senatvės vaizdą Sovietų Lietuvoje. Pensijų ir įvairių kitų privilegijų suteikimas visiems piliečiams galėjo formuoti *socialiai pažangios Lietuvos* vaizdinį, tačiau abejoti pažangumu leido jų nevienodas paskirstymas.

Kalbant apie *socialiai pažangios Lietuvos* vaizdinį ir nemokamą medicinos sistemą, buvo išskiriamas vaistų įsigijimo klausimas. Nurodoma, kad vaistus reikia įsigyti patiems. Taigi būtina aptarti ir dažnai laiškuose aptariamą deficito motyvą. Laiškuose būdavo prašymų iš Vakarų atsiųsti vaistų. Štai viena moteris prašo brolio įvairių vaistų (nuo širdies, kepenų, sąnarių ir skrandžio ligų): „Mat pas mus kai kurių geresnių vaistų sunku

21 „Elenos Ilekienės laiškas dukterėčiai Elzbietai Malis, Vikūnų k. (Kauno r.)“, 1968 01 12, in: *Ilekienės E. A. laišakai Malis E., Vikūnų k., Kauno r., 1965 08 05–1975 02 02* (11), [interaktyvus], in: http://www.musulaiskai.lt/likutis/Rodymo_forma.php, (2021-06-03).

22 Ten pat, 1968 11 12.

23 „Marytės Jučytės laiškas tetai Elzbietai Kunskienei, Radviliškis“, 1960 04 03, in: *Jučytės (vėliau – Jurgutavičienės) M. laišakai Kunskienei E., Kubiliūnų k., Radviliškio r., 1960 04 03–1975 12 03* (7), [interaktyvus], in: <http://www.musulaiskai.lt/>, (2021-06-03). Čia ir toliau cituojamų laišku ir atsiminimų ištraukų kalba netaisyta.

24 „Emilijos Jukonienės laiškas brolienei Lilijai Letkauskas, Vilnius“, 1976 12 08, in: *Jukonienės E. laišakai Letkauskui A. ir jo šeimai*, Vilnius, 1976 12 08–1986 12 09 (4), [interaktyvus], in: <http://www.musulaiskai.lt/>, (2021-06-03).

25 „Jono Kvedaro laiškas seseriai Zosei Steffen, Kaunas“, 1985 02 09, in: *Kvedaro J. laišakai Steffen Z., Kaunas, 1975 03 18–1989 01 30* (17), [interaktyvus], in: <http://www.musulaiskai.lt/>, (2021-06-03).

gauti tuomet duoda kokių yra kurie mažai padeda.“²⁶ Vaistus motinai siuntė ir menininkai broliai Mekai²⁷. Kalbas apie prekių deficitą lėmė ir įvairiausių kitų prekių stygius. Be to, kartais ir Sovietų Lietuvoje esamoms prekėms gyventojai pritrūkdavo pinigų. Viena moteris rašo: „Mat pas mus nėra gerų parkerių. Jie ir nėra tokie pigūs, kad galėtum dažnai pirkti, nes aš tiek daug neuždirbu.“²⁸ Šioje ištraukoje kalbama ne tik apie pinigų stygių, bet ir apie prekių kokybę, kuri, akivaizdu, taip pat nedžiugino. Dažnai į Vakarų skriejo padėkos už įvairias dovanas, kurios, rodos, turėjo būti vienos reikalingiausių. Minėtini saldikliai, batai, drabužiai ir audiniai. Viena moteris, dėkodama broliui už siuntinį, rašė: „[...] apsirengti turime iš Jusų geros širdies [...]“²⁹ Iš Vakarų gaunami audiniai virsdavo suknelėmis, kostiumais. Taip laiškuose aprašant įvairių prekių trūkumą, formavosi *stokos Lietuvos* vaizdinys.

Deficito tema buvo susijusi ir su laiškuose plėtojama *sunkios finansinės padėties* tema. Visa tai pildė minėtą *stokos Lietuvos* vaizdinį. Stoka pasireiškė per mažo atlyginimo ar darbo praradimo prizmę. Finansinės bėdos dažnai buvo siejamos su pablogėjusia sveikata, dėl ko (dažniausiai) fizinis darbas būdavo nutraukiamas ir taip prarandamas pagrindinis pinigų šaltinis. Viena moteris pasakojo apie sudėtingą finansinę padėtį, kuri kilo suprastėjus sveikatai. Darbą kolūkyje ji turėjo pakeisti darbu mokykloje. Gaunamos algos nepakako jai ir jos dukrai išlaikyti, todėl moteris geresnio gyvenimo iškeliauo ieškoti į miestą³⁰. Tačiau ir čia likimas nebuvo palankus. Moteris užjūryje gyvenantiems artimiesiems rašo, kad gyvenimas mieste brangus, o ir darbo rasti nepavyksta, nes neturi čia tiek pažįstamų³¹. Kita moteris, gyvenanti kaime, taip pat aprašo savo sunkią finansinę padėtį, kilusią susirgus tėvui. Moteris ėmėsi prižiūrėti sergantį tėvą, todėl prarado darbą, kartu ir pinigų šaltinį, todėl turėjo parduoti dalį savo ir vyro drabužių³². Toks reikalingiausių prekių pardavimas turėjo formuoti drastiškai skurstančio žmogaus įspūdį. Po metų moters padėtis nepagerėjo – laiške rašoma, esą, susirgus vyrui, ji nebeturi pinigų jo vaistams³³. Būta ir taip, kad kai kurių asmenų giriamas darbas kolūkyje neatnešda-

26 „Teofilės Jurgelevičienės laiškas broliui P. Vaikučiui, Palabažio k. (Švenčionių r.)“, 1960 02 18, in: *Jurgelevičienės T. laišakai Vaikučiui P., Palabažio k., Švenčionių r.*, 1959 03 08–1969 03 16 (15), [interaktyvus], in: <http://www.musulaiskai.lt/>, (2021-06-03).

27 *Jonas ir Adolfas Mekai: gyvenimo lai(š)kai*, sudarytojas Kęstutis Pikūnas, Vilnius, 2020, 1960-03-07.

28 *Marytės Jučytės laiškas tetai Elzbietai Kunskienei*, Radviliškis, 1960-04-03, [interaktyvus], in: *musulaiskai.lt*.

29 *Adelės Jagminienės laiškas Lilijai ir Alfonsui Letkauskams*, Stulgių k. (Skaudvilės r.), 1959 02 02, [interaktyvus], in: *musulaiskai.lt*.

30 *Adelės Jagminienės laiškas broliui Alfonsui ir jo žmonai Lilijai Letkauskams*, Vilnius 1961 07 04, [interaktyvus], in: *musulaiskai.lt*.

31 Ten pat.

32 *Juzefos Eitmanienės laiškas dėdei Jonui Pociui*, Duseikiai (Telšių r.), 1959 09 11, [interaktyvus], in: *musulaiskai.lt*.

33 *Juzefos Eitmanienės laiškas pusbrolio žmonai Anelei Pocienei*, Duseikių k. (Telšių r.), 1960 03 13, [interaktyvus], in: *musulaiskai.lt*.

vo reikiamo pinigų kiekio, todėl darbininkai užsiimdavo papildoma veikla³⁴. Akivaizdu, kad išeiviai reaguodavo į aptartą vaizdinį, nes nagrinėtuose laiškuose vis pasirodydavo padėkų už finansinę ar materialią pagalbą. Pavyzdžiui, viena kolūkio darbininkė broliui rašė: „[...] mes gyvendami seni negalime nusipirkti duonos reikia gyventi iš vaiko, o apie tokius daiktus nera kas ir galvoja mums didelė parama.“³⁵ Aptarti laiškų turiniai prisidėjo prie kuriamo *stokos Lietuvos* vaizdinio. Šis vaizdinys dažnai išskildavo kalbant apie pinigų ir prekių trūkumą. Tiesa, nežinia, ar vaizdinys galėjo būti iki galo nuoširdus, nes dažnai į išeivius buvo žiūrima kaip į pajėgius suteikti finansinę ar materialinę paramą. Tai, kaip matyti iš laiškų, ir buvo daroma.

Laiškuose aktualizuota ir alkoholio vartojimo tema. Dažnai laiškai būdavo nedi-
delės apimties, tačiau aprašomi alkoholiu besisvaiginantys artimieji formavo alkoholio
vartojimą kaip reikšmingą sovietų visuomenės komponentą. Akivaizdu, kad Sovietų Lie-
tuvoje ne visi alkoholį vartojo tik pasilinksminimų metu, kartais tai net trukdydavo dirb-
ti. Pavyzdžiui, viena moteris dukterėčiai į Vakarų apie savo sūnų rašo taip: „Agronomas,
bet mėgsta nugerti, tai geros tarnybos nepalaiko.“³⁶ Kaune gyvenantis vyras, kalbėdamas
apie tėvą ir jo sveikatą, teigia, kad minėtasis geria per daug, tačiau kaip pateisinimą rašo:
„Pas mus visi geria. Visoki pergyvenimai, karai ir t. t. prisidėjo prie to, kad automatiškai
priprato.“³⁷ Toks vyro požiūris galėjo formuoti įspūdį, kad alkoholio vartojimas – pa-
lūžusios, pavargusios visuomenės pasekmė. Moteris, gyvenanti kaime, kalbėdama apie
vyro sveikatą, rašo: „Adomas šiais metais kol kas sveikatos geresnės dar dektinės išgerti
pagali.“³⁸ Minėtu sakiniu laiško autorė tarsi nori alkoholio vartojimu nusakyti vyro svei-
katos būklę, bet iš tiesų kartu atskleidžia ir daliai to meto žmonių būdingą sampratą, kad
alkoholis esąs neatsiejama gyvenimo dalis. Po metų ta pati moteris, rašydama apie savo
vyrą, praneša, kad jis papildomai uždirbtus pinigus išleidžia svaigalams, nors, moters
nuomone, galėtų juos skirti reikalingesniems dalykams³⁹. Aptarti epizodai apie alkoholio
vartojimą, kaip savaime suprantamą ir nuo gyvenimo kasdienybės neatsiejamą kompo-
nentą, laiškuose išeiviams galėjo formuoti *girtaujančios* Sovietų Lietuvos vaizdinį. Tiesa,
šis vaizdinys galėjo kelti klausimų, kodėl taip atsitiko ir kokie gyvenimo įvykiai tai lėmė.

Religijos tema laiškuose nebuvo plačiai aptariama. Dažniausiai ji fragmentiškai

34 *Teofilės Jurgelevičienės laiškas broliui Petrui Vaikučiui*, Pakiaunio k. (Ignalinos r.), 1964 02 25, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

35 *Teofilės Jurgelevičienės laiškas broliui Petrui Vaikučiui*, Pakiaunio k. (Ignalinos r.), 1965 10 28, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

36 *Adelės Jučienės laiškas dukterėčiai Elzbietai Malis*, Radviliškis, 1964 09 14, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

37 *Jono Kvedaro laiškas seseriai Zosei Steffen*, Kaunas, 1976 11 22, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

38 *Teofilės Jurgelevičienės laiškas broliui Petrui Vaikučiui*, Palabažio k., (Ignalinos r.), 1963 01 05, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

39 *Teofilės Jurgelevičienės laiškas broliui Petrui Vaikučiui*, Pakiaunio k. (Ignalinos r.), 1964 02 25, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

pasirodydavo rašant apie artimųjų laidojimus, bažnyčios lankymą ar kalbamas maldas už artimuosius. Senesni žmonės atkreipdavo dėmesį į laidojimo apeigas⁴⁰. Viena kaime gyvenanti moteris artimiesiems apie tėčio mirties minėjimą į Vakarus rašė: „[...] tai jie užpirko šventas mišias, o kalnų nesigalėjo giedinti, nes manęs nebuvo, o kiti nė vienas nepadėjo, tai dabar kai sustiprėsiu, tai ir pagiedinsiu kalnus šventus.“⁴¹ Tai rodo, kad katalikiškos tradicijos Sovietų Lietuvoje gyvenantiems lietuviams buvo svarbios ir puoselėjamos. Taip kuriamas *katalikiškos Lietuvos* vaizdinys. Kita moteris rašo, kad nuvykti į bažnyčią negali, nes neturi jėgų, tačiau, kai tik lankosi pas dukrą, būtinai apsilanko ir bažnyčioje⁴². Panašu, kad žmonės, ypač gyvenę kaime, tikėjimo neprarado, nors jis buvo slopinamas. Kaime gyvenanti moteris tikėjimo klausimu išreiškia savo poziciją, kuri turėjo formuoti siekiamos nureliginti Sovietų Lietuvos įspūdį. Moteris pastebi, kad po karo panaikinta daug bažnyčių, jauni žmonės nebėra tikintys, laidojimo apeigos nebe tokios, kaip kadaise, kunigai varžomi, todėl ir tikinčiųjų sumažėjo⁴³. Akivaizdu, kad Sovietų Lietuvos gyventojus buvo siekiama nureliginti, tačiau iš laiškų matyti, kad tai nebuvo lengva. Taigi išeiviams bendraujant su artimaisiais, ypač su gyvenančiais kaime vyresnio amžiaus asmenimis, galėjo formuotis *katalikiškos Lietuvos* vaizdinys.

Lietuvių privatūs laišakai išeiviams, tikriausiai nereflektuojant ir nejučiomis, kūrė Sovietų Lietuvos vaizdinius. Privačiais laiškais buvo aptariamose įvairios kasdienio gyvenimo sritys, jos dažniausiai sietos su asmeniniais išgyvenimais, buitimi. Minėtina, kad skirtingų laiškų autoriai kūrė skirtingus vaizdinius, kurie kartais prieštaravo vienas kitam dėl išgyventų skirtingų patirčių. Reikia pastebėti, kad nagrinėtų laiškų autoriai, kurdami Sovietų Lietuvos vaizdinius, dažniausiai išlikdavo nuoseklūs: kalbėjusieji apie deficitą dažniausiai kalbėjo ir apie nepriteklį, gyrusieji sveikatos sistemą dažniausiai gyrė ir senatvės socialines išmokas. Nedidelių prieštarų laiškuose galėjo kilti nebent tik bėgant laikui, pasikeitus sveikatos būklei, o su ja pakitus ir gerovei.

2. Išeiviai Lietuvoje: asmeninis rūpestis, (ne)kontroliuojami įspūdžiai ir tarnystė sovietams

2.1. Gimtinės aplankymo (ne)matoma pusė

Palikusiems Lietuvą išeiviams jos vaizdiniai buvo nostalgiški, o kartais ir naivūs. Fiziškai nepasiekiamos gimtinės trūkumą siekia užpildyti artimųjų laiškais, spauda, radijo pranešimais. Į valdžią atėjus N. Chruščiovui, Sovietų Sąjungoje prasidėjo pokyčiai.

40 *Marytės Jučytės-Jurgutavičienės laiškas pusseserei Elzbietai Malis*, Radviliškis, 1969 07 18, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

41 *Juzefos Eitmanienės laiškas dėdei Jonui Pociui (laiškas adresuotas pusbrolio žmonai Anei Pocienei)*, Duseikių k. (Telšių r.), 1961 03 18, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

42 *Teofilės Jurgelevičienės laiškas broliui Petruui Vaikučiui*, Palabažio k. (Švenčionių r.), 1961 03 26, [interaktyvus], in: musulaiskai.lt.

43 *Elenos Ilekienės laiškas dukterėčiai Elzbietai Malis*, 1969 02 16.

1958 m. JAV ir SSRS pasirašė kultūrinių ir mokslinių mainų sutartį, kuria numatyta galimybė išeiviams apsilankyti ir Sovietų Lietuvoje⁴⁴. Pirmiausia, buvo laukiami tik palankiai komunistinę valdžią pripažįstantys išeiviai, vadinami „pažangiečiais“, vėliau laukti neutraleresnių pažiūrų asmenys.

Išeiviai, nusprendę aplankyti Lietuvą, susidurdavo su problemomis dar neišvykę iš savo gyvenamosios šalies. Kelionės į Sovietų Lietuvą skaldė lietuvių bendruomenę užsienyje: vieni siekė palaikyti bet kokią ryšį su artimaisiais, likusiais gimtinėje, kiti aršiai tam prieštaravo ir bendraujančius laikė kolaborantais⁴⁵. Kelionę apsunkindavo ir didelė kaina⁴⁶. Kai kurie žmonės tokioms kelionėms taupydavo ilgus metus, o iš laiškų matydami deficitinės Lietuvos vaizdinius kai kurie išvykusieji stengėsi kiek įmanoma daugiau pripildyti lagaminus reikiamų daiktų ir juos nugabenti artimiesiems.

Atvykę į Sovietų Lietuvą, išeiviai buvo sekami KGB agentų, kurie kartais būdavo infiltruojami ir į išeivių pažįstamųjų ar artimųjų ratą⁴⁷. Tuo rūpinosi LSSR KGB 1-asis skyrius ir 5-oji taryba⁴⁸. Jie rinko informaciją apie atvykusiuosius, vertino jų elgesį, taip pat vykdavo kratas viešbučių kambariuose, kuriuose būdavo įrengta pasiklausymo įranga⁴⁹. 7-ajame deš. numatyta stiprinti agentūrinį aparatą ir pagrindiniuose restoranuose, kuriuose galėjo lankytis išeiviai⁵⁰. Priklausomai nuo asmens, jo užimamų pareigų ir biografijos, agentai iš atvykusiųjų turėjo išgauti reikiamą informaciją, kuri buvo susijusi su išeivių nuotaikomis ir jų veikla Vakaruose⁵¹.

Lietuvoje buvo tik keli specialiai išeiviams skirti viešbučiai, kuriuose jiems leista apsistoti⁵². Taip pat buvo vietų, kur išeiviams buvo galima valgyti. Ribotas ir keliavimas tarp miestų. Tokios kelionės galėjo vykti tik iš anksto jas suderinus ir tik lydint „Inturisto“ gidui⁵³. Kelionės organizuotos specialiais maršrutais, kad tik atvykėliai nesusidarytų netinkamo vaizdo apie Sovietų Lietuvą. 7-ajame deš. turistai galėjo lankytis Vilniuje, Druskininkuose, Trakuose, Pirčiupiuose, Elektrėnuose⁵⁴. Taip siekta sudaryti kuo geresnį vaizdinį apie Sovietų Lietuvą. Atvykėliams kėlė sunkumų tai, kad jie negalėjo laisvai susitikti su kai kuriais giminaičiais, gyvenusiais kaime, ar aplankyti gimtųjų kaimų. Turistai bandydavo pergudrauti saugumo agentus ir savarankiškai nuvykti į kaimus. Tokios kelio-

44 D. Juodis, 2016, p. 286.

45 Alė Rūta, *Tarp ilgesio ir tėviškės: kelionės į Lietuvą įspūdžiai*, Londonas, 1987, p. 27.

46 D. Kuraitis 1962 m. už kelionę sumokėjo 3 000 dolerių. Čikagietė, 1963 m. aprašiusi savo kelionę, įvardijo 2 000 dolerių sumą.

47 D. Juodis, 2016, p. 290.

48 K. Burinskaitė, 2011, p. 212.

49 A. Anušauskas, 2015, p. 237–239.

50 Ten pat, p. 290.

51 D. Juodis, 2016, p. 292–293.

52 Ten pat, p. 289.

53 A. Anušauskas, 2015, p. 237.

54 Ten pat, p. 237.

nės buvo pavojingos, nes jų metu milicija galėjo skirti baudą arba net deportuoti asmenį iš šalies⁵⁵. Iš analizuotų kelionių įspūdžių galima daryti išvadą, kad kelionės buvo labai įtemptos, suplanuotos iki paskutinės minutės, kad kuo mažiau laiko liktų pabendrauti su vietiniais gyventojais, galėjusiais pateikti kitokią Sovietų Lietuvos vaizdinį, negu tai darė KGB. Kelionių Sovietų Lietuvoje ribojimai ir užimtumas buvo naudojamas ir kaip priemonė atvykėliams lengviau kontroliuoti ir prižiūrėti. Parodžius geriausius šalies raskursus, siekta pelnyti išėivių palankumą. Jie galėjo atskleisti išėivių nuotaikas ir suteikti naudingos informacijos bei paskatinti kuo daugiau žmonių grįžti gyventi į gimtinę ir taip parodyti Sovietų Sąjungos pranašumą prieš kapitalistinius Vakarus⁵⁶.

2.2. Susiskaldžiusi išėivių bendruomenė ir Sovietų Lietuvos vaizdiniai

Atvykusiųjų kontrolė buvo nuolatinė, tačiau tai netrukde keliautojams susiformuoti skirtingus Sovietų Lietuvos vaizdinius. Tokiose kelionėse labai svarbios buvo keliautojų pažiūros, jų pačių ar jų artimųjų santykis su režimu. Liberalieji („Santaros–Šviesos“) atstovai Sovietų Lietuvą matė kaip pavergtą kraštą, tačiau siekė keliauti į okupuotą šalį, palaikyti ryšius su čia pasilikusiais asmenimis ir visais įmanomais būdais jiems padėti. Kairieji („pažangiečiai“) Sovietų Lietuvą matė kaip laisvą šalį, su kuria palaikė artimus ryšius ir teigiamai atsiliepė apie okupuotą Lietuvą. Konservatyvieji išėiviai (sovietų vadinti „reakcininkais“), kurie buvo Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) ir Amerikos lietuvių tarybos (ALT) nariai, Lietuvą matė kaip pavergtą kraštą. Jų teigimu, su Lietuva nereikia palaikyti ryšių, o juo labiau joje lankytis, nes pasilikusieji yra kolaborantai⁵⁷.

Iš gana menkai randamų kelionių įspūdžių knygų akivaizdu, kad aprašyti kelionių įspūdžius po Sovietų Lietuvą nebuvo labai populiaru. Motyvai rašyti tokias knygas buvo skirtingi. Vieni tokiomis įspūdžių knygomis norėjo pasidalyti, kaip iš tiesų Sovietų Lietuvoje gyvena pasilikusieji, kokia ten tikroji padėtis. Kiti, nebūtinai atliepdami autentišką patirtį, kelionių aprašymuose dalijosi propagandai tarnaujančiais Sovietų Lietuvos įspūdžiais. Išėiviai formavosi skirtingus vaizdinius, tačiau, įspūdžių veikiami, jie siekė perteikti norimą žinią atitinkamai žmonių auditorijai.

2.3. Sovietinės Lietuvos vaizdiniai: tarp progreso ir regreso

1959 m. liepos 23 d. į Sovietų Lietuvą iš Niujorko išvyko pirmoji lietuvių išėivių delegacija⁵⁸. Delegacijai priklausė Algirdas Margeris ir Stasys Jonas Jokubka, kurie vėliau kelionės įspūdžių knygoje Sovietų Lietuvą aprašė beveik kaip svajonių kraštą.

55 Ten pat, p. 291–292.

56 K. Burinskaitė, 2015, p. 178.

57 D. Juodis, 2016, p. 287.

58 J. Skirius, 2018, p. 292.

A. Margeris – senosios kartos išeivis, iš Lietuvos emigravęs 1907 m., „pažangietis“, gydytojas, rašytojas, komunistinių pažiūrų atstovas, kelių socialistinių laikraščių redaktorius. S. J. Jokubka – Amerikos lietuvis, iš Lietuvos emigravęs į Braziliją 1927 m., „pažangietis“, socialistinės krypties laikraščio „Vilnis“ redaktorius ir kelių propagandinių, komunistinių leidinių autorius. Abu vyrai savo kelionės įspūdžius aprašė ir išspausdino jau po metų. Knygoje aiškiai jaučiamos jų kairiosios pažiūros, atliepusios sovietų pasiūlytus vaizdinius apie Sovietų Lietuvą.

Iš atsiminimų knygoje pateikto kultūros aprašymo galima suvokti, kad kelionės metu formuotas įspūdis, esą, Lietuvoje saugomos tradicijos: švenčiamos tradicinės šventės, palaikomi tautiniai teatrai⁵⁹. Taip pat aprašyta auganti knygų leidyba, akcentuojamos su Lietuvos istorija susijusios knygos knygynuose⁶⁰. S. J. Jokubka kaip kultūros progresą išskyrė skaitančių žmonių gausą⁶¹. Akcentuotas ir lietuviškumo puoselėjimo vaizdinys, grindžiamas aktyviu lietuvių kalbos vartojimu ir mintimi, kad rusų kalba nėra jai konkurentė⁶². Minėti įspūdžiai turėjo sudaryti įspūdį, kad okupuotame krašte lietuviškumui nėra jokios grėsmės, akcentuota, kad dėl okupacijos kultūroje nėra įvykusių neigiamų pokyčių. Veikia atvirakščiai – vyksta tautinis progresas, išlaikant senąsias tradicijas. Minėtu teiginiu galėjo būti siekta lietuvių palankumo Sovietų Lietuvos valdžiai, nes aptartų veiklų puoselėjimas turėjo daryti įspūdį, kad okupuotai šaliai, esą, leidžiama išlaikyti tautiškumo tradicijas (jos netgi skatinamos), kurios čia puoselėjamos bene kaip tarpukariu. Iš kalbamųjų temų aktualizavimo galima daryti išvadą, kad abu keliautojai formavo *tautinės Sovietų Lietuvos* vaizdinį.

Iš A. Margerio ir S. J. Jokubkos prisiminimų akivaizdu, kad autorių komunistinės pažiūros diktavo vaizdinį, jog Sovietų Lietuvos valdžia neva labai rūpinasi savo piliečiais. Tai matyti aprašant išaugusius besimokančių jaunuolių skaičius ir išnykusią beraštystę⁶³. Rašydamas apie švietimą, A. Margeris atkreipė dėmesį į tarpukario laikotarpį, kai švietimo sistema nebuvo tokia išplėtotą, tačiau autorius nesiremia tarpukario istorija ir neanalizuoja, kodėl tarpukariu švietimo sistema buvo kitokia ir kaip švietimo sistema galėtų atrodyti, jei okupacija nebūtų įvykusi. Šalies, kuri rūpinasi visais gyventojais, vaizdinį taip pat turėjo grįsti ir beglobiams, vienišų motinų vaikams bei kurtiesiems ir nebyliams steigiamos mokyklos⁶⁴. Išskiriama ir nemokama sveikatos sistema (kitaip negu Amerikoje). Nurodamas ir rūpinamasis senyvo amžiaus žmonėmis – pensijai kaupti čia nereikia papildomų lėšų, jos mokamos įstaigos ar įmonės, kurioje dirbi⁶⁵. Išskirti Sovietų Lietuvos

59 A. Margeris, S. J. Jokubka, *Lietuva šiandien*, Čikaga, 1960, p. 10–11.

60 Ten pat, p. 9.

61 Ten pat, p. 66.

62 Ten pat, p. 81–83.

63 Ten pat, p. 21.

64 Ten pat, p. 21–22.

65 Ten pat, p. 27.

aspektai apeliavo į Vakarų valstybėse esančią kitokią socialinių garantijų sistemą, kuria skundėsi dažnas išeivis, ypač gyvenantieji JAV. Kurtas toks pats *socialiai pažangios Lietuvos* vaizdiny, koks buvo pateikiamas ir propagandinėje spaudoje.

Šie išeiviai formavo *nevaržomos ir laisvos Sovietų Lietuvos* vaizdinį, aprašydami tariamai neribojamas keliones ir nevaržomus bendravimus su visais sutiktaisiais⁶⁶. Tiesa, kiek abejonių galėjo sukelti vienas knygos sakiny, kuriuo A. Margeris teigia: „Ir galiu drąsiai, galiu sąžiningai sakyti, kad **beveik** (paryškinta – G. M.) visi pasisakė, jog jie jokio pavergimo (ar okupacijos) visai neįaučia.“⁶⁷ Šis sakiny verčia abejoti dėl visuotinio gėrio, kurio iliuziją knygoje autoriai siekė sukurti. Galima manyti, kad kuris nors iš vietinių gyventojų sukritikavo esamą režimą ir tai galėjo trikdyti visuotinio Sovietų Lietuvos gėrio įspūdį. Tokiu, esą, nevaržomos Sovietų Lietuvos gyventojų vaizdiniu keliautojai tikriausiai siekė atremti išeivijoje tuo metu gajų įspūdį apie okupuotą ir asmens teises varžančią Lietuvą.

Knygoje nepateikiama jokios kritikos ar neigiamų įspūdžių. Formuojamas bene tobulai *pažangios* Sovietų Lietuvos vaizdiny, koks buvo pristatomas ir propagandinėje spaudoje. Galima manyti, kad socialistinių pažiūrų keliautojai sąmoningai siekė patenkinti propagandistų interesus, o ne atskleisti autentišką patirtį.

Prisiminimus apie aplankyta Sovietų Lietuvą aprašė ir Dan Kuraitis (tikr. Dominykas Kuraitis) – senosios kartos išeivis, 1913 m. palikęs Lietuvą. Amerikoje jis užsiėmė automobilių pardavimo verslu, todėl galima daryti prielaidą, kad D. Kuraičiui buvo nesvetimos kapitalistinio gyvenimo idėjos. 1962 m. apsilankęs Sovietų Lietuvoje, dar tais pačiais metais jis aprašė patirtus įspūdžius. Knygoje formuojami kitokie, negu A. Margerio ir S. J. Jokubkos pateikti, Sovietų Lietuvos vaizdiniai. Skaitant D. Kuraičio prisiminimus, susidaro įspūdis, kad vyras, nors ir domėjosi Lietuvos padėtimi, į kelionę vyko neturėdamas jokios išankstinės nuomonės ir siekė susikurti vaizdinius jau atvykęs.

Knygoje aprašoma situacija, D. Kuraičiui suformavusi melo kupinos šalies vaizdinį. Pasakojama, kaip, praleidus dieną Vilniuje, jį aplankė „Tiesos“ dienraščio korespondentas, klausinėjęs apie kelionės įspūdžius. D. Kuraičiui atsiliepus teigiamai, korespondentas nemaloni tonu liepė tai parašyti. Atsisakius tai padaryti, korespondentas atsakė: „Jei nerašysi, tai aš parašysiu.“⁶⁸ Vėliau atvyko milicininkas, kuris ėmė kaltinti D. Kuraitį, kad prieš kelerius metus, lankydamasis Sovietų Sąjungoje, vykdė spekuliacijas⁶⁹. Kitą dieną „Tiesos“ laikraštyje pasirodė D. Kuraitį ir prieš kelerius metus išleistą jo knygą apie kelionę į Lenkiją žeminantis straipsnis⁷⁰. Straipsniui pasirodžius, išeivis vėl susitiko su

66 Ten pat, p. 34–39.

67 Ten pat, p. 47.

68 Dan Kuraitis, *Magiškuoju kilimu į Vilnių. 1962 metų kelionės į Lietuvą įspūdžiai*, Čikaga, 1962, p. 75–79.

69 Ten pat, p. 87–89.

70 A. Stanevičius, „Du Dan Kuraičio veidai?“, 1962 07 19, in: *Tiesa*, 1962, nr. 165(5912).

milicininku ir korespondentu. Pasikalbėjus ir viską išsiaiškinus, kelionė buvo pratęsta ir, kaip neoficiali kompensacija, suteikta galimybė aplankyti į kelionių sąrašą neįtrauktas Sovietų Lietuvos vietas. Pagrindiniame šalies laikraštyje pasirodęs išeivį žeminantis ir tikrovės apie jį neatitinkantis straipsnis D. Kuraičiui turėjo formuoti *varžomos ir kupinos melo šalies* vaizdinį.

Tai, kad D. Kuraitis atvyko neturėdamas išankstinės nuomonės apie Sovietų Lietuvą, pagrindžia pirmosios kelionės dienos aprašymas. Tik atvykus, teigiamą įspūdį sukėlė pasivaikščiojimas po Vilnių, kurį, esą, D. Kuraitis matė kaip *progresyvyų miestą*. Tokių vaizdinį formavo gražiai ir tvarkingai apsirengę žmonės, išeivis gyrė ir tvarkingai atrodančias gatves bei jomis vykstantį aktyvų judėjimą⁷¹. Kitą dieną D. Kuraitis buvo supažindintas su svarbiausiomis Vilniaus vietomis, po kurias jį vedžiojo „Inturisto“ gidė. Tai Vilniuje vykdomos statybos, Aušros vartai, Lenino ir Juliaus Janonio aikštės, vėliau aplankyti Paneriai ir sovietų karių kapinės⁷². Tiesa, D. Kuraitis jautė kartėlį, kad, brangiai sumokėjęs už kelionę, neturėjo teisės pasirinkti, ką pamatyti, ir turėjo būti nuolat lydimas gidės, kurios paskyrimas motyvuotas tuo, jog be gidės galima susidaryti klaidingą įspūdį apie Sovietų Lietuvą⁷³. Tai verčia manyti, kad egzistavo kita Sovietų Lietuvos pusė ir buvo galima susikurti alternatyvų Sovietų Lietuvos vaizdinį, negu jis buvo kuriamas oficialių struktūrų. Dėl anksčiau aprašytos situacijos su korespondentu D. Kuraičio keliavimo galimybės buvo praplėstos. Minėtina, kad jam pristatyti ir plačiai Sovietų Sąjungos gyventojų lankomi Trakai, kurie formavo atsigauanančių ir plėtojamų (pažangių) miestų vaizdinį⁷⁴. Tačiau išimties tvarka nuvykęs į Kauną, D. Kuraitis liko nusivylęs miestu: nevalytos gatvės, apleistos bažnyčios, katedra ir Soboras⁷⁵. Dar prastesnį vaizdinį apie Sovietų Lietuvą turėjo formuoti kelionė į gimtąjį kaimą, kurį pasiekė važiuodamas prastais keliais, o keliaudamas pastebėjo išgriautus namus ir kaimus⁷⁶. Kelionės metu pastebimi labai netolygūs pokyčiai formavo dvejopus įspūdžius: vieni jų demonstravo miestų augimą ir progresą, kiti rodė itin prastą padėtį kaime ir kai kuriuose miestuose. Kelionė leido kalbėti apie tai, kad egzistuoja fikcinis ir realus Sovietų Lietuvos vaizdas: pirmasis pateikiamas užsieniečiams, o antrasis (slepiamas nuo išeivių) egzistuoja tikrame gyvenime.

Nagrinėti ir Čikagietės kelionės įspūdžiai po Sovietų Lietuvą. „Čikagietės įspūdžiai komunistų pavergtoje Lietuvoje“ išleisti 1963 m. Čikagos lietuvių literatūros draugijos. Kelionės įspūdžių autorė išliko anonimė, nes, kaip rašoma knygoje, bijoma, kad paviešintas autorės vardas gali pakenkti Lietuvoje likusiai motinai ir seseriai⁷⁷. Tai formuoja baimės

71 Dan Kuraitis, *Magiškuoju kilimu į Vilnių. 1962 metų kelionės į Lietuvą įspūdžiai*, Čikaga, 1962, p. 31.

72 Ten pat, p. 57–68.

73 Ten pat, p. 170.

74 Ten pat, p. 191.

75 Ten pat, p. 216.

76 Ten pat, p. 216–250.

77 *Čikagietės įspūdžiai komunistų pavergtoje Lietuvoje*, Čikaga, 1963, p. 7.

įspūdį, kuris autorei galimai susidarė grįžus iš kelionės po Sovietų Lietuvą. Minėtina, kad iš turinio galima suprasti, jog Čikagietė Lietuvą paliko tarpukariu. Autorė lieka anonimišė, tačiau atskleidžiamos artimųjų pavardės, giminystės ryšiai, gimtosios vietos. Visa tai leidžia suprasti, apie ką yra kalbama. Minėtas leidinys, nors ir neatskleidžia autorės tapatybės ir kelia klausimų dėl autentiškumo (tai galėjo būti fikcija), atliepia dalies lietuvių bendruomenės Amerikoje įsivaizdavimą apie Sovietų Lietuvą. Kelionės įspūdžius išleido Čikagos lietuvių literatūros draugija, taigi, galima manyti, kad ši draugija, leisdama minėtą leidinį, tikriausiai palankiai vertino anonimiškai skleidžiamą žinią.

Galima daryti prielaidą, kad Čikagietė atstovauja konservatyvių išieivių idėjoms. Kelionė aprašoma taip, lyg moteris jau iš anksto turėtų susidariusi nuomonę apie Sovietų Lietuvą. Čikagietė nesileidžia įtikinama nei „Inturisto“ gidų, nei kelionės palydovo žodžių. Viską, ką iš minėtų oficialių atstovų išgirdo apie *progresyvią Lietuvą*, moteris savo atsiminimuose neigė, tarytum toks ir būtų buvęs pagrindinis jos pasakojimo tikslas. Apie pavergtą šalį kalba jau atsiminimų pavadinimas. Tokį *pavergtos Sovietų Lietuvos* vaizdinį autorė išlaiko ir perteikdama įspūdžius. Tai Čikagietė grindė sutiktų žmonių baime – ji formavosi pabendravus su vietiniais gyventojais, kurių palydovai net nenorėjo prileisti prie išieivių⁷⁸. Baimę moteris aprašo visur. Tai, kad palydovai neleido vietiniams susikalbėti su išieiviais, sukėlė įspūdį, jog palydovai bijojo, kad išieiviams gali būti sudarytas netinkamas įspūdis apie Sovietų Lietuvą. Akcentuodama pavergtą krašto vaizdinį, Čikagietė aprašė ir kelionių ribojimus, kurie laisvame pasaulyje neegzistuoja. Nežinia, ar tai autentiška patirtis, tačiau moteris aprašė ir situaciją, kai jos palydovė, vykusi kartu į kaimą, neatsitraukė nė minutei ir netgi miegojo kartu. Taip autorė akcentuoja suvaržymą ir nepasitikėjimą išieiviais⁷⁹.

Alė Rūta (tikr. Elena Nakaitė-Arbačiauskienė) iš Lietuvos išvyko Antrojo pasaulinio karo metais. JAV lietuvių rašytoja, aktyvi JAV lietuvių bendruomenės narė talkino daugeliui išieivijos spaudos leidinių ir kultūrinių sambūrių. Sovietų Lietuvą rašytoja apėlankė 8-ojo deš. pab.⁸⁰. Tiesa, remiantis analizuojamos knygos aprašymu, matyti, kad atsiminimai buvo parašyti po ketverių metų, o išspausdinti dar vėliau⁸¹. Tai reiškia, kad jie buvo aprašyti iš laiko perspektyvos ir negalėjo atliepti autentiškos patirties. Rašytoja gana išsamiai aprašo laiką, praleistą su giminaičiais. Tam įtakos galėjo turėti kiek laisvesnė kelionės kontrolė. Minėtas bendravimas tikriausiai net nereflektuojant formavo Sovietų Lietuvos vaizdinius, kurie skyrėsi nuo KGB saugumo formuotų vaizdinių.

78 Ten pat, p. 20–21.

79 Ten pat, p. 79.

80 Tikslī kelionės data nėra nurodyta, tačiau iš atsiminimų konteksto galima suprasti, kad Sovietų Lietuvoje lankytasi 8-ojo dešimtmečio pabaigoje, nes aprašomas Vilniaus universiteto pasirošimas 400 metų sukakčiai.

81 Alė Rūta, *Tarp ilgesio ir tėviškės: kelionės į Lietuvą įspūdžiai*, Londonas, 1987, p. 357.

Alė Rūta aprašo atvykimą į „Gintaro“ viešbutį, kur atvyko su artimaisiais. Susitikimą trikdė ne tik nejaukumas su seniai nematytais giminaičiais, bet ir kambaryje galėjęs būti „papildomas asmuo“, t. y. telefone galėjusi būti įtaisyta pasiklausymo įranga⁸². Apie pasiklausymus autorė buvo girdėjusi tiek iš savo tautiečių, kurie Sovietų Lietuvą buvo aplankę anksčiau, tiek iš artimųjų nebylių žvilgsnių ir pirštų gestų, rodančių į telefoną⁸³. Tačiau artimieji buvo nedrąsūs ir daug nekalbėjo apie savo problemas ne tik viešbutyje⁸⁴. Bendraudami jie atsakydavo glaustai arba nukreipdavo kalbą, pasakydavo kokį anekdotą⁸⁵. Iš prisiminimų galima daryti prielaidą, kad taip Alė Rūta galėjo formuotis *nutildytos ir įbaugintos tautos* vaizdinį. Giminaičių uždaramą susitikimų metu galėjo lemti ir tai, kad bet kuris giminaitis galėjo būti infiltruotas iš KGB, ypač, kai buvo žinoma, kad kai kurie giminaičiai palaiko komunistinį režimą. Alė Rūta rašo, kad, susitikus skirtingų pažiūrų giminaičiams – komunistams ir nacionalistams, – jautėsi įtampa, kuri reiškėsi įvairiomis nebyliomis reakcijomis vienas į kitą⁸⁶. Tokie išpūdžiai galėjo formuoti *pavergtos Lietuvos* vaizdinį. Rašytoja, pateikdama atsiminimus, kai kurių sutiktųjų vardų neatskleidžia sąmoningai, grįsdama tuo, kad jiems galėtų kilti nemalonumų, jei jų vardai pasirodytų jos atsiminimų knygoje.

Bendraudant su artimaisiais, Alei Rūtai pro akis nepraslydo ir alkoholio vartojimas, kuris moteriai formavo savotiško realybės užmiršties proceso išpūdį. Susitikimo metu vienas iš lietuvių, keldamas taurę, tarė: „Atvažiavus į pijokų kraštą, turi išgerti! Čia negėręs – gali iš galvos išsikrausty!“⁸⁷ Keliaudama į kaimą, rašytoja matė daug išgėrusių kolūkio darbininkų, didžiausią nemalonią nuostabą autorei kėlė išgėrusios moterys⁸⁸. Iš Alės Rūtos atsiminimų akivaizdu, kad tai nebuvo tik pasilinksminimo ar užmaršties komponentas. Bendraudama su broliu, Alė Rūta, pastebėjusi jo nuovargį, sužinojo, kad to priežastis buvo alkoholio vartojimas su viršininku, nes, esą, taip kartais reikia⁸⁹. Toks santykių palaikymas su viršininku autorei pasirodė nesuvokiamas. Išeivė savo atsiminimuose pati formuoja vaizdinį, kad alkoholio vartojimas Lietuvoje kilo dėl vargų, baimės ir noro viską užmiršti. Taigi galima interpretacija, kad alkoholio vartojimas formavo atsaką į *baimės ir vargų kupinos Sovietų Lietuvos* vaizdinį.

Keliaujančiai su ekskursija nuo Vilniaus centro Alei Rūtai miesto išpūdis formavosi vis brutalesnis ir baisesnis: pilki namai, begriūnantys pastatai, visiškai kitaip negu sostinės senamiestyje⁹⁰. Dar liūdnesnė padėtis autorei pasirodė Kaune, kuriame buvo dar

82 Ten pat, p. 101.

83 Ten pat, p. 187, 190.

84 Ten pat, p. 98, 128.

85 Ten pat, p. 128–129.

86 Ten pat, p. 127–130.

87 Ten pat, p. 127.

88 Ten pat, p. 231.

89 Ten pat, p. 188.

90 Ten pat, p. 165.

daugiau prastesnės būklės pastatų⁹¹. Kiek kitoks, negu sovietų siektas formuoti, Sovietų Lietuvos vaizdinys Alei Rūtai formavosi ir pažeidus keliavimo taisykles. Moteris labai norėjo aplankyti savo gimtąjį kaimą, todėl pasiekė jį nelegaliai⁹². Taip keliaudama rašytoja pasigedo plačiai propagandinėje spaudoje afišuojamų kultūrinių erdvių ir modernių, pažangių kolūkių pastatų, o matė tik šaltus cementinius pastatus⁹³. Visa tai kūrė konfliktišką KGB siektą suformuoti ir tikrovėje matytų vaizdinių santykį. Kelionės tikslas – Kamajų kaimas – pasirodė pilkas ir liūdnas⁹⁴. Regėtas propagandinės spaudos neatitinkantis vaizdinys turėjo formuoti ir *melo* kupinos valstybės vaizdinį.

Stokos Lietuvos vaizdinį Alei Rūtai artimieji akivaizdžiai kūrė laiškais, nes rašytoja į Sovietų Lietuvą vyko pilnais lagaminais. Šį vaizdinį patvirtino ne tik artimieji, bet ir kelionės metu sutikti žmonės, kurie, kalbėdami apie prekes, sakė: „Čia viskas pigu, nes nėra!“⁹⁵ Alė Rūta aprašė matytus vaizdus, skurdžiai apsirengusius žmones, produktų skurdumą ir trūkumą parduotuvėse⁹⁶. Rašytojai varginga pasirodė ir, sovietų manymu, kapitalistinius standartus atitikusi parduotuvė – dolerinė, kurią Alė Rūta aprašė kaip nedidelio pasirinkimo parduotuvę⁹⁷. Tai, ką artimieji šioje parduotuvėje pirkto, akivaizdžiai rodė pačių reikalingiausių prekių trūkumą. Artimieji pirkto batus, lietpalčius, baltinius, kiti rinkosi nekasdieniškus pirkinius, kuriems greičiausiai stokojo pinigų: auskarus, vasas, kavą, tualetinį muilą⁹⁸. Alė Rūta nieko teigiamo šioje kelionėje nepamatė. Kadaisė palikta gimtinė dabar formavo *vargingo ir pavergto krašto* vaizdinį.

Sovietai siekė, kad atvykusieji pamatytų pažangią Sovietų Lietuvą, tačiau iš nagrinėtų išpūdžių akivaizdu, kad tokius vaizdinius galėjo trikdyti išeivių artimieji ir draugai, su kuriais atvykusieji turėjo galimybę pabendrauti. Analizuoti atsiminimai, parašyti skirtingais metais, atskleidžia kontrolės gniaužtus, patirtus pačių keliautojų. Dažniausiai keliautojai susidurdavo su situacija, kai vienokie Sovietų Lietuvos vaizdiniai buvo kuriami oficialiųjų kelionės palydovų ir kitokie artimųjų ar vietinių gyventojų, kurie galbūt net nereflektuodami kūrė kitokius vaizdinius. Akivaizdu, kad didelė dalis kelionės į Sovietų Lietuvą išpūdžių knygų savo auditorijai teikė alternatyvą propagandinei spaudai, todėl galėjo anksčiau suformuotus ar susiformavusius vaizdinius koreguoti, juos keisti arba neigti.

91 Ten pat, p. 179.

92 Ten pat, p. 197.

93 Ten pat, p. 199.

94 Ten pat, p. 209, 217.

95 Ten pat, p. 127.

96 Ten pat, p. 127.

97 Ten pat, p. 143.

98 Ten pat, p. 255–257.

Išvados

Vakarų neturėjo pasiekti neigiama informacija apie Sovietų Lietuvą, todėl susirašinėjimai laiškais buvo kontroliuojami: skaitomi, taisomi, konfiskuojami. Siekta, kad Vakarų pasiektų teigiami arba neutralūs laišškai apie Sovietų Lietuvoje esamą padėtį. Po Antrojo pasaulinio karo tvyrojo baimė, todėl analizuotuose laiškuose nebuvo smarkiai peikiama valdžia ar rodomas kitoks nepasitenkinimas – tokių laiškų rašymas galėjo lemti visišką komunikacijos nutraukimą su Vakaruose esančiais giminaičiais ar netgi nepageidaujamą KGB sekimą, todėl buvo renkamas rašyti apie kasdienybę, buitį ir pateikti tai neutraliai, kad aiškiai nebūtų išsakytas pasipiktinimas.

Artimųjų susirašinėjimai Sovietų Lietuvos vaizdinius kūrė to nereflektuojant. Neoficialūs, giminystės ryšiais paremti susirašinėjimai laiškais kūrė buities ir kasdienybės temomis paremtą Sovietų Lietuvos vaizdą, nors adresatai pateiktas temas galėjo suprasti kitaip, negu juos rašė adresantai. Laiškai apie nemokamą sveikatos sistemą, pensijas galėjo formuoti *pažangios Sovietų Lietuvos* vaizdinį. Rašant apie įvairių prekių trūkumą ir nepakankamas pajamas, išėviams formuotas *stokos Lietuvos* vaizdinys. Alkoholio vartojimas, kaip savotiška norma, kūrė *girtaujančios* šalies vaizdinį. Nors buvo varžoma, sekmadieninių mišių lankymas ir tradicinės laidotuvės kūrė *katalikiškos visuomenės* vaizdinį. Vis dėlto nuoseklus ir visa apimantis Sovietų Lietuvos vaizdinys artimųjų susirašinėjimuose nebuvo kuriamas, veikiausiai laišškai galėjo kurti tik fragmentišką šalies vaizdinį.

Atvykusiems į Sovietų Lietuvą išėviams galėjo formuotis ir galėjo būti formuojami dvejopi Sovietų Lietuvos vaizdiniai. Sovietų Lietuvos vaizdinių dvilypumą dažnai lemia tai, kad jie buvo formuojami oficialiuoju ir neoficialiuoju lygmenimis. Oficialiuoju užsiimdavo KGB atstovai, formavę propagandinius *pažangios Sovietų Lietuvos* vaizdinius, išskirdami teigiamus aspektus ir ignoruodami bei slėpdami esamus trūkumus. Neoficialiuoju, dažnai net nereflektuodami, užsiimdavo artimieji, kurie, bendraudami įvairiomis temomis, formavo ir akcentavo kitas temas, negu tai darė KGB. Dažniausiai šios temos buvo susijusios su baime, nepriteklumi ir kūrė *regresyvio Lietuvos* vaizdinį, kuris buvo atvirksčias oficialiam. Įtakos turėjo ir tai, kokiai ideologijai palankūs asmenys atvykdavo į Sovietų Lietuvą. Kai kurie iš šių asmenų dirbo sovietų interesams ir transliuodavo itin teigiamus *pažangios Sovietų Lietuvos* vaizdinius.

Minėti dviem būdais formuoti vaizdiniai aktualizavo kiek skirtingus Sovietų Lietuvos vaizdinius. Asmeniniai laišškai daugiau transliavo su buitimi susijusias temas, kurios formavo su kasdienybe ir socialiniais klausimais susijusius vaizdus. Tiesa, dalis artimųjų kūrė *pažangios šalies* vaizdinius, tačiau kita dalis, kalbėdami apie prekių ir pinigų stygių, formavo *stokos Lietuvos* vaizdinį. Išėvių įspūdžiai atsiminimų knygose rodo platesnes, išėvijos bendruomenėms aktualias temas ir siužetus apimančius vaizdus, kurie pagal sovietų planą turėjo atitikti propagandinius vaizdinius. Vis dėlto išėvių giminaičiai, pasilikę gyventi Sovietų Lietuvoje, dažnai kūrė kitokius, negu siekta kurti KGB, vaizdinius, todėl jie persidengdavo su kai kuriais laiškais transliuojamais vaizdais, tokiais kaip *deficito* ar *stokos* vaizdiniai.

Bibliografija

- Aleksandravičius E., 2013 – Egidijus Aleksandravičius, *Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius, 2013.
- Anušauskas A., 2015 – Arvydas Anušauskas, *KGB: Visiškai slaptai*, Vilnius, 2015.
- Burinskaitė K., 2010 – Kristina Burinskaitė, „Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmečiuose“, in: *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2010, nr. 1(9), p. 1–3, [interaktyvus], in: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/32956/1/ISSN2351-6461_2010_N_1_9.PG_114-121.pdf, (2021-06-07).
- Burinskaitė K., 2011 – Kristina Burinskaitė, *KGB slaptieji archyvai: 1954–1991 m.*, Vilnius, 2011.
- Burinskaitė K., 2015 – Kristina Burinskaitė, *LSSR KGB ideologija, politika ir veikla 1954–1990*, Vilnius, 2015.
- Dapkutė D., 2016 – Daiva Dapkutė, „Propagandinis karas išeivijos spaudoje sovietmečiu“, in: *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, nr. 2(22).
- Juodis D., 2016 – Darius Juodis, *Šiapus ir anapus kordono: sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1991 m.*, Vilnius, 2016.
- Skirius J., 2018 – Juozas Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, Vilnius, 2018.
- Streikus A., 2007 – Arūnas Streikus, „Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas“, in: *Lituanistika*, 2007, [interaktyvus], in: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367161167550/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, (2021-06-09).
- Streikus A., 2012 – Arūnas Streikus, *Kontroliuojami kultūriniai ryšiai su užsieniu*, 2012, [interaktyvus], in: <http://sovietcase.eu/lt/wp-content/uploads/2012/02/A.Streikus-Kontroliuojami-kult%C5%ABriniai-ry%C5%A1iai-su-u%C5%BEsieniu.pdf>, (2021-03-13).
- Streikus A., 2018 – Arūnas Streikus, *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*, Vilnius, 2018.
- Šidlauskas G., 2005 – Gintaras Šidlauskas, „Šiek tiek apie KGB vykdytą slaptą pašto korespondencijos kontrolę“, in: *spauda.org*, Highland Blvd, Brooklyn, 2005, p. 4–5, [interaktyvus], in: <http://www.spauda.org/darbininkas/archive/2005/2005-07-15-DARBININKAS-Nr.07-08.pdf>, (2021-05-19).